

Ders Kitaplarının Mesaj Tasarımı İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi*

Mehmet ŞAHİN¹

ÖZ

Bu araştırma, Sosyal Bilgiler ders kitaplarının mesaj tasarımı ilkeleri açısından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Araştırma metin incelemesine dayalı nitel bir çalışmadır. Çalışma evrenini Milli Eğitim Bakanlığı'na onaylanan ilköğretim altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Veriler, ders kitaplarının en büyük ünitesi olan "İpek Yolunda Türkler" ünitesi değerlendirilerek elde edilmiştir. Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla soru listesi ve rubrik geliştirilmiştir. Veriler, rubriklerde yer alan ölçütlere göre analiz edilmiş ve kitap içerisinde seçilen somut örneklerle desteklenmiştir. Elde edilen veriler, metin örgütleyicileri, metindeki üst düzey yapılar, metin içerisindeki sorular, görsel öğeler ve sayfa tasarımı açısından gruplandırılarak sunulmuştur. Araştırmanın bulgularına göre, ilköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında metin örgütleyicileri, metindeki üst düzey yapılar, metin içerisindeki sorular, görsel öğeler ve sayfa tasarımı genellikle etkili kullanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Ders Kitabı, Mesaj Tasarımı, Metin İnceleme, Değerlendirme.

The Evaluation of Textbooks In Terms Of Message Design Principles

ABSTRACT

This research was conducted to evaluate textbooks in terms of message design principles. The research is a descriptive study based on examination of the textbooks. The books that were approved by the Ministry of National Education, as to be used in sixth-grade Social studies courses, comprised the research universe. Experiments covered "Turks on the Silk Road" unit which has the largest volume in the textbooks. In order to collect data for the study, a question set and a rubric scale were developed by the researcher. Data were analyzed in accordance with the rubrics and selected perceptible text-examples were used to demonstrate the inferred results. The results data were presented in groups by text organizers, meta structures, in-text questions, visuals and page setup. In the light of the results, it is deduced that text organizers, meta structures, in text questions, visuals and page setup were not effectively used in the textbooks examined.

Keywords: Social Studies Course, Message Design in Textbooks, Text Analyzation, Rubric in Textbooks.

---

* Bu makale, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, mehmetshahin_38@hotmail.com

GİRİŞ

Ders kitabı, öğrencinin gelişim özelliklerine ve düzeyine uygun olarak hazırlanmış metinlerden oluşan, öğretim programlarının ilkeleri doğrultusunda hazırlanan ve içerdiği bilgileri öğrenciye sunan öğrenme- öğretim materyalidir. Öğretim sürecinin ayrılmaz bir parçası olan ders kitabı, öğretim programlarında yer alan kazanımların gerçekleştirilmesini sağlayan, öğretmen ve öğrencilerin en sık kullandığı önemli bir araçtır. Bu yönüyle ders kitabı, önceden tasarlanan bilgileri plânlı ve düzenli bir biçimde açıklayan, dersin hedefleri doğrultusunda öğrenciyi yönlendiren ve yetiştiren temel bilgi kaynağıdır. Eğitsel yönden kitap, yazılı ve basılı öğretim-öğrenme ortamıdır. Ayrıca kitap, öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden çalışma aracıdır (Keser, 2004).

Ders kitapları, programda yer alan konulara ait bilgileri sıralı ve doğru bir biçimde öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerini sağlamak amacıyla hazırlanır. Özellikle metinden öğrenmede önemli rol oynayan ders kitapları öğretim programlarının uygulanışını da önemli ölçüde kolaylaştırır (Duman ve ark. 2001). Birçok öğretmen dersin amaçlarını, öğrencilere uygulanacak testleri, öğrenme stratejilerini, ödevleri vb. kullanılan ders kitaplarına göre belirlemektedir. Aynı zamanda ders kitapları, sınıf içi öğrenme ve öğretim etkinliklerine yönelik kararlara etki etmektedir (Yalın,1996a).

Ders kitapları öğretim etkinlikleriyle birlikte kullanıldığında, öğrencilerin okuma ve düşünme becerilerini geliştirir, konu ile ilgili temel kavramları, tamamlanmış tümce yapılarını öğrenirler ve sözcük dağarcıklarını artırırlar. Ayrıca ders kitapları birçok öğrenciye karmaşık bir metinden ana fikri bulma, okuduğunu sentezleme, önceden bildikleri ile okuduğu bilgiyi bütünleştirerek yeni bilgileri yapılandırma yardımcı olur (Eşgi, 2005). Okul temelli öğrenmelerde ve özel alanların içeriğinin öğrencilere kazandırılmasında okuma materyalleri olarak ders kitaplarının kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle yazılı ve basılı materyaller diğer etkenlerle birlikte okul çağı çocuklarının bilişsel, duyuşsal ve dil becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir işlev görürler (Taşdemir, 2005 ve Taşdemir, 2010). Kitaplar, öğretimde öğretmenin gücünü daha iyi kullanmasına ve daha sistematik sunmasına imkân verir. Özellikle öğrenme güçlüğü olan öğrenciler için ders kitabı, sözel öğretimin yarattığı boşluğu doldurmasını sağlar (Ünsal ve Güneş, 2002)

Öğrenme eksikliklerini gidermede ve kalıcılığı sağlamada önemli rol oynayan ders kitapları, öğrencilerin konular arasında bağ kurmalarını kolaylaştırır, kendi kendilerine öğrenme ve öğrendiklerini tekrarlama fırsatı verir. Öğretim materyallerinin yetersiz, laboratuvar imkânları sınırlı, aile ve çevresinin desteğinin yeterli olmadığı ve sınıfların kalabalık olduğu yörelerde öğretime yardımcı olur (Güzel ve ark. 2009). Ders kitaplarının hazırlanması, düzenlenmesi ve geliştirilmesinde farklı aşamalardan geçer. Sürekli denetim, titiz ve özenli çalışma gerektirici nitelikleri yönünden emek ve işlevsel değeri yüksek, kalıcı birer ürün olma özelliğini taşırlar (Güçlü ve Topses, 2001). Düzenli ve sistemli

hazırlanmış bir kitap, öğrenciyi kısa sürede kitaba yoğunlaştırıp bilgiye erişimini kolaylaştırır. Bilginin paylaşılmasını, gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlar. Öğrencilerin derse hazırlıklı gelmesi, geniş bilgilere özet halde ulaşılması, ödev ve grup çalışmalarında yararlanılması gibi imkânlar sunar. Öğrenciye verilecek mesajı en kısa yoldan ve mesajın özünü verir. Öğrenciyi daha zengin ve ayrıntılı yaşantılar için çeşitli kaynaklara yöneltir (Küçükahmet, 2002).

Ders kitaplarını diğer kitaplardan ayıran özelliklerin başında, bir branşa yönelik olması, bilgilerin sistemli bir şekilde sunulması, öğrenci seviyesine uygunluk ve içerikte yer alan konuların öğretim programı ile sınırlandırılmış olması sayılabilir (Gökdere ve Keleş, 2004.) Çağdaş bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, öğrenme sürecinde ders kitaplarından yararlanma oranını azalmış olmasına rağmen yine de en çok kullanılan kaynak olma özelliğini devam ettirmektedir. İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin ödevlerini yaparken yararlandıkları kaynaklar arasında ilk sırayı ders kitapları almaktadır (Kuzu ve Yıldırım, 2008). Öğretmenler sınıf içerisinde birçok etkinliği ders kitaplarına bağlı olarak sürdürmektedirler. Ülkemizde olduğu gibi diğer ülkelerde de ders kitapları okullarda kullanılan temel materyallerden biridir (Kılıç ve Seven, 2008).

Öğrenme ve öğretme sürecinde ders kitabını kullanmayı gerektiren birçok neden vardır. Yıldız ve ark. (2004), Ocak ve Beydoğan (2005), bu nedenleri dört ana grupta toplamaktadır. İlki, ders kitaplarının ilgili dersin öğretim programına uygun olarak düzenlenmesidir. İkincisi, ders kitaplarının birer öğretim materyali olarak kullanılmasıdır. Üçüncüsü ders kitaplarının kullanım rahatlığı, programa göre içeriğin izlenmesinin ve ödevlendirmesinin kolay olmasıdır. Dördüncüsü ise, öğrencilerin öğrenmelerini değerlendirme fırsatı vermesidir. Eğitim kurumlarında her zaman önemli bir yere sahip olan ders kitapları bilgi dolu ansiklopedi olmaktan çok, toplumun değerlerini, bakış açılarını, değişme ve gelişmelerini yansıtan kültürel ürünler olmalıdır. Bir başka deyişle bilgilerin bir araya getirildiği bir araç olmaktan ziyade, bilgilerin öğrenilmesini kolaylaştıran etkileşimli bir araç olmalıdır (Tosun ve ark. 2001).

Ders kitabının öğretimsel etkililiği dört temel değişkene bağlıdır. Bunlar, kitabın okunabilirlik düzeyi, kitabın içerik ve yapısı, kitabın örüntü özellikleri ve ilgi, motivasyon, ön bilgi ve beceri gibi öğrenci özelliklerinden oluşmaktadır (Yalın, 1996a). Ders kitabının okunabilirliği, öğrencinin okuduğu materyali hızlı okuma ve okuduğunu anlama düzeyi olarak açıklanabilir. Bir metinde, her cümledeki kelime sayısı, her kelimedeki hece sayısı, cümlede vurgulanmak istenen fikir sayısı ve fikirlerin devamlılığı okunabilirliği belirleyen özelliklerdendir (Tekbıyık, 2006). Metnin güç olması okumayı zorlaştırırken kolay olması okumaya ilgiyi azaltmaktadır. Bu açıdan bir metnin okunabilir olmasının önkoşulu hedef kitlenin seviyesine uygun olmasıdır. Bir ders kitabında bulunan metinlerde kullanılan sözcük ve cümle ortalamaları, öğrencilerin kompozisyonlarında kullandıkları sözcük ve cümle ortalamalarından yüksek olmalıdır (Temur, 2002).

Ders kitaplarında kullanılan cümlelerin kısa ve basit olması okunabilirliği artırmakta ve kısa cümleler uzun cümlelerden daha iyi öğrenilmektedir. Basit ve kısa hece yapılarının Türkçede algılama kolaylığı sağladığı için ders kitaplarına metin seçilirken kelime-cümle uzunluklarının göz önünde bulundurulması ve yaş arttıkça kelime ve cümle uzunluğunun artırılması gerekir (Güneş, 2003). Ayrıca, kişilerin dil gelişim düzeyleri yükseldikçe kullandıkları ve anladıkları cümleler uzamaktadır (Çiftçi ve ark. 2007). Okunabilirlik için yazının boyutu, yazının renginden daha etkilidir. Ancak, iki nesneyi birbirinden ayırmak için büyüklük kadar renk de önemlidir. Ders kitaplarının öğretimsel etkililiği açısından içerik ve yapısı önemlidir.

Yazılı bir materyaldeki öğrenme ve hatırlama becerisine içerik ve yapı olmak üzere iki tür şema etki etmektedir. İçerik şemaları nesne, olay ya da durumlar hakkındaki bilgiyi kapsar. Yapı şemaları ise materyalin düzenleniş biçimi hakkındaki bilgileri kapsar. Ders kitaplarının metin tasarımına yönelik gelecekteki eğilim ne olursa olsun yazılı bir metnin içeriğinin anlaşılabilirliği kadar, tasarımının da anlaşılır olmasının öğrenmeye yardımcı olduğu bir gerçektir (Alpan, 2008, s.108). İletişim sürecinde kanal doğru bir şekilde işletilemezse, süreçte başarılı olunamaz. Bu yüzden ders kitaplarının dil ve anlatım özelliklerine dikkat edilmelidir. Başarılı bir anlatımın yapılması için yazılı anlatımın öğeleri doğru kullanılmalıdır (Demirci, 2007)

Etkili bir ders kitabı öğrenciyeye verilmek istenen mesajı en kısa yoldan, açık ve anlaşılır biçimde iletmesi gerekir. Mesaj tasarım ilkelerine uygun olarak hazırlanan bir ders kitabı öğrenme ve öğretme sürecinde daha işlevsel olur. Ders kitaplarında dikkate alınması gereken birçok mesaj tasarım ilkesi bulunmaktadır. Bu çalışmada ders kitapları metin örgütleyicileri, metindeki üst düzey yapılar, metindeki sorular, metindeki görsel öğeler ve sayfa tasarımı açısından değerlendirilmiştir.

Metin örgütleyicileri; başlıklar, dikkat çekme araçları, öğretim hedefleri, kavram haritaları, özetler ve bağlaç görevi yapan sözcükler açısından değerlendirilmiştir. Metindeki üst düzey yapılar; metnin ana fikrinin açık ve anlaşılır olması, olay ve olguların sıralanması, neden sonuç ilişkisi kurulması, kavram ya da olaylarla ilgili karşılaştırmalar yapılması, sorun ve çözümün birlikte ele alınması açısından değerlendirilmiştir. Metindeki sorular; metin içindeki dağılımı, öğrenciyi düşündürmesi, öğrencinin dikkatini çekmesi, öğrencilerin bilgisini ölçmesi ve teknik yönden düzenlenmesi açısından değerlendirilmiştir. Metindeki görsel öğeler; görsel öğelerin kullanılması, metnin içeriği ile görsel öğelerin tutarlılığı, görsel öğelerin sayfa içerisinde yerleştirilmesi, görsel öğelerin teknik özellikler yönünden etkili kullanılması ve görsel öğelerin öğrenciyi düşündürmesi açısından değerlendirilmiştir. Sayfa tasarımı; sayfa içerisinde metin bütünlüğünün sağlanması, sayfa içerisindeki boşlukların etkili kullanılması, metin içerisinde yazı bloklarının etkili kullanılması, karşılıklı sayfaların tutarlı ve bütünlük içerisinde kullanılması açısından değerlendirilmiştir.

Metin Örgütleyicileri

İçeriği iyi örgütlenmiş bir metin baştan sona okur açısından sürükleyici olabilmektedir. Bir metinde içerik örgütlenmesinin biçime de yansması okura birçok ipucu vermektedir. İçeriğin biçimsel örgütlenmesi tipografik tasarımla, daha geniş bir deyimle grafik tasarımla gerçekleşebilir. Eğitim araştırmaları başlıklar, içindekiler listesi, bölüm başlıkları, özet, sözlük, kaynakça gibi metin örgütleyicilerin öğrenciler tarafından beğeni ile karşılandığını göstermektedir (Hartley, 1996). Teknik bir dokümandaki metni anlamlı bölümlere ayırma ve satır başı yapma gibi tipografik örgütlemeler okuma yeterliğini artırmaktadır. İçindekiler listesinin işlevsel ve çekici biçimde düzenlenmesi, başlıkların, sözlük ve kaynakçanın etkili varlığı gibi örgütleyiciler, ders kitabı tasarımında görsel bütünlüğün yanında kullanışlılık ve hedefe göreliliği de beraberinde getirmektedirler (Alpan, 2008). Örgütleyiciler metni anlaşılabilirliğini ve tutarlılığını sağlamada, öğrenciyi düşündürmede ve ilgili bilgiye yönlendirmede önemli bir etkiye sahiptir. Metin içerisinde birçok yardımcı unsur içeriğin örgütlenmesine katkı sağlar (Yalın, 1996b).

Metindeki Üst Düzey Yapılar

Ders kitapları, okuyucuların konu içeriği ile ilgili sahip oldukları uygun şemaları ortaya çıkarmasına ya da yeni uygun şemalar oluşturmalarına yardımcı olacak biçimde tasarlanmalıdır. Bilişsel öğrenme kuramcılarının göre, bilgiler bellekte organize edilmiş kavram grupları ve bilgi ağları olarak tanımlanan şemalarla temsil edilmektedir. Şemalar, bireyin etrafında algıladığı bir obje, durum veya problemi temsil eden zihinsel yapı ve düşünme örüntüsüdür (Yalın, 1996b). Yapı şemaları, yazılı bir materyalin düzenleniş biçimiyle ilgili bilgileri kapsar. Okuyucular okuma ve öğrenmeyi yönlendirmek için konu alanı ve farklı metin yapılarıyla ilgili bilgilerini kullanırlar. Yazılı bir materyaldeki temel yapılar; olay veya fikirlerin sunulmuş sıraları, fikirler veya olaylar arasındaki ilişkilerin tarihi gelişim sıraları, insanlar, olaylar veya kavramlar arasındaki benzerlikler veya farklılıklar, neden ve sonuç ilişkileri, sorun ve çözümle ilgili etkileşimi ortaya koyan yapılardan oluşur. (Yalın, 1996a). Öğrenci metin içerisinde verilmek istenen esas mesajı alabilmesi için kavramsal bilgiyi seçmesi, bilgiye kendi içinde bir yapı oluşturacak şekilde düzenlemesi ve öğrendiği bilgiyi önceki bildikleriyle ilişkilendirip bütünleştirilmesi gerekir. Bu nedenle metin belirli bir mantıksal yapıya sahip olmalıdır. Bunlar, neden-sonuç etkisi, karşılaştırma, farklılıkları bulma, sınıflandırma, maddelendirme ve genelleştirme (Mayer, 1993).

Metindeki Sorular

Soruların öğrenme üzerindeki etkililiği hakkında yapılan araştırmalar, özellikle soruların üniteye yerleşimi (ünite öncesi, ünite içi veya ünite sonrası) ve türü üzerinde yoğunlaşmıştır. Sorular öğrenmeyi kolaylaştırmak ve öğrenme düzeyini ölçmek üzere iki amacı vardır. Ünite sonundaki sorular, bilgi okunduktan sonra karşılaştırıldığı için öğrenme üzerinde az bir etkiye sahiptir. Öğrenmeye yardımcı soruları sormanın en uygun yeri ünite öncesi ve ünite içidir. Bu sorular

okuyucunun dikkatini metne çekerek bilgi işlem sürecine yardımcı olur (Yalın, 1996a ve Yalın, 1996b).

Soruların türleri öğrenme üzerinde etkilidir. Öğrencilere sadece olgu ve bilgileri hatırlamasını gerektiren soruları sormak yerine, bilgi ve olguları kendi sözcükleri ile açıklamaları, yeni durumlara uygulamaları, yeni bir bütün oluşturmaları ve değerlendirmelerini gerektiren farklı sorular sorulmalıdır. Üst düzey sorular okuyucunun bu soruları cevaplayabilmesi için metni daha dikkatli okumasını sağlayacağından alt düzey sorulardan daha etkilidir (Yalın, 1996b). Metin içerisindeki veya sonundaki sorular metin içerisindeki üst yapının kuvvetlenmesini sağlar (Mayer, 1993). Öğrencinin düşünmesini sağlayacak ve üst düzey becerilerini geliştirecek soruların açık uçlu olarak düzenlenmesi gerekir. Çünkü açık uçlu sorular öğrenciye yorum ve açıklama yapma, transfer etme, genelleme yapma, çıkarımda bulunma, benzerlik ya da farklılıkları karşılaştırma gibi üst düzey becerileri kazanmasına fırsat verir. Ayrıca öğrencilerin problem çözme, yaratıcılık, eleştirel ve yansıtmacı düşünme becerilerini geliştirir. Açık uçlu sorular genellikle niçin, neden, nasıl gibi sorulardan oluşur.

Metindeki Görsel öğeler

Görsel öğeler, metindeki yazılı anlatımı destekleyen, içeriğinin anlaşılmasını kolaylaştıran, okuyucuyu görsel olarak düşündüren metin içerisindeki resim, grafik, diyagram, tablo, harita, ağ çizelgeleri vb. unsurlardan oluşur. Resimlerin, içeriği kavramaya yardımcı olma, dikkati çekme, motive etme, soyut ve karmaşık kavramları açıklama gibi işlevleri yerine getirir. Görsel öğeler yoğunlaştırılmış bilgi içermeleri nedeniyle kolayca yorumlanır, hatırlamayı kolaylaştırır, ilgi ve dikkat çeker. Ayrıca iletişim sürecini güçlendirmek için tablolar, grafikler ve görseller gibi birçok araç kullanılabilir (Wright, 1980).

Tablolar karmaşıklık, detay ve boyutları açısından farklı olabilir. Okuyucunun tabloyu başarılı kullanması için tablonun nasıl düzenlendiğinin anlaşılması, sorular için nereye bakılacağına bilinmesi, tabloda buldukları cevabı yorumlayabilecek beceriye sahip olunması gerekir. Diyagramlar, çizimler ve grafikler basit ve sayfalar arasında tutarlı şekilde kullanılması etkililiğini artırır. Metnin görsel öğelere referans vermesi ve görsellerin de metni doğrudan desteklemesi gerekir. Estetik kaygılarla motivasyonu artıracak görseller kullanılabilir ancak bunların okuyucunun metni anlamasına yardımcı olması şüphelidir. “Bir konunun görsel materyallerle desteklenmesi, öğrencilerin okuduklarını anlama, hatırlama ve kullanımını kolaylaştırır” (Yalın, 1996b, s.2).

Ders kitaplarında kullanılan renk, görsel bütünlüğün sağlanmasına önemli katkıda bulunduğu gibi, grafik iletişimin sağlanmasına da katkıda bulunur. Gereğinden fazla ve bilinçsiz renk kullanımı karmaşık görsel yapı oluşturmaktadır. Kitap tasarımlarında rengin, öğrenci psikolojisi üzerindeki etkileri ve içerdiği anlamlar düşünülmemektedir. Soğuk renkler uzaklık ve

derinlik etkisi yaratır. Sıcak renkler izleyeni neşelendirir, daha dikkat çekicidir (Kaptan ve Kaptan, 2004).

Sayfa tasarımı

Sayfa tasarımı, metnin okunmasını, anlaşılmasını ve estetik görünümünü etkili hale getirmek için sayfadaki, yazının, görsel öğelerin ve boşlukların okuyucuya ve öğrenme ilkelerine uygun olarak düzenlenmesidir. Ders kitaplarının tasarımında sayfa düzeni, yazı karakteri, satır boşluğu, kenar boşluk ayarları vb. tipografik ve görsel öğeler birbiriyle uyumlu bir bütünlük ve tutarlılık oluşturmaktadır (Keser, 2004). Ülkemizde yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına göre hazırlanan ilköğretim programlarına bağlı olarak ders kitapları da yeniden hazırlanmıştır. Ders kitaplarının hazırlanmasında uyulacak esas ve usuller “Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği” ve buna dayalı olan “Ders Kitapları ile Eğitim Araçlarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönerge” ile belirlenmiştir (Resmî Gazete, 1995 ve MEB. 2007).

Öğrenme sürecinde önemli bir etkisi olan ders kitaplarının nitelikli olması bir zorunluluktur. Çünkü ders kitapları, öğrencilere sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerde önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Ders kitaplarının bu önemine rağmen, “eğitim sistemimizin en önemli sorunlarından birisinin ders kitaplarının kalitesini geliştirmek olduğu söylenebilir” (Demirel ve Kıroğlu 2008, s.5). Ders kitapları öğretim programının amaçlarını gerçekleştirmek için öğrencilere gereken mesajı vermesi gerekir. Ancak öğrencilerin en çok yararlandığı temel kaynak olan ders kitaplarının niteliği ile ilgili yapılan birçok araştırmada değişik sorunların varlığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ilgili araştırmalara bakıldığında ders kitaplarının mesaj tasarımı ilkeleri açısından değerlendirilmediği de görülmektedir. Bu nedenle ders kitaplarının mesaj tasarımı ilkeleri yönünden değerlendirilmesine önemli ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını mesaj tasarımı ilkeleri yönünden değerlendirmektir. Bu genel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Ders kitaplarında;

1. Metin örgütleyicileri ne kadar etkili kullanılmıştır?
2. Metindeki bilgileri birbirine bağlayan üst düzey yapılar ne kadar etkili kullanılmıştır?
3. Metin içerisinde sorular ne kadar etkili kullanılmıştır?
4. Görsel öğeler metnin içeriğini açıklamada ne kadar etkili kullanılmıştır?
5. Sayfa tasarımı öğrenmeyi kolaylaştırmada ne kadar etkili kullanılmıştır?

YÖNTEM

Araştırmanın modeli, metin incelemesine dayalı nitel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma evreni Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca onaylanan ilköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarından oluşmaktadır. Tebliğler Dergisi'nde, 2009–2010 öğretim yılında okutulacak ilköğretim ve ortaöğretim ders kitaplarının listesi yayınlanmıştır. Altıncı sınıflar için, 5 farklı yayınevinde hazırlanan ders kitabı uygun görülmüştür (Altın Yayınları, Evren yayınları, Gizem yayınları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları ve Tuna Yayınları). Tuna Yayınları ders kitabı yayınlamadığı için 4 ders kitabı incelenmiştir (MEB. 2009).

İlgili yönetmelik gereği ders kitaplarında yer alan tüm üniteler aynı ilkeler çerçevesinde hazırlandığı için tüm üniteleri değerlendirmek yerine bit üniteyi değerlendirme yoluna gidilmiştir. Değerlendirilen ünitenin seçiminde, öğrenci kazanımı sayısı ve üniteye ayrılan süre dikkate alınmıştır. Altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer alan 7 ünite içerisinde “Kültür ve Miras” öğrenme alanı ve “İpek Yolu’nda Türkler” ünitesi kazanım sayısı ve ders saati süresi yönünden en fazla olduğu için “İpek Yolu’nda Türkler” ünitesi değerlendirilmiştir.

Verilerin toplanmasında metin inceleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplamak amacıyla alt amaçlara uygun olarak soru listesi ve bu sorulara uygun olarak rubrikler geliştirilmiştir. Soruların ve rubriklerin geçerliliğini sağlamak için farklı üniversitelerde görevli 6 alan uzmanından görüş alınmıştır. Soru listesi ve rubrikler hazırlandıktan sonra ders kitapları araştırmacı ile birlikte 3 alan uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Ayrıca, değerlendirme sürecinde ortak bir strateji belirlenerek yöntem konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Bu aşamadan sonra uzmanlar ders kitaplarını rubriklere göre bağımsız olarak değerlendirmiş ve sonunda puanların aritmetik ortalamaları alınmıştır.

Veri toplama aracı olarak kullanılan rubrikler 5 seçenekli olarak hazırlanmıştır. Ders kitapları rubriklerde belirtilen ölçütlere göre, 1-5 arasında bir puanla değerlendirilmiştir. (1.0 - 1.8 hiç etkili değil, 1,9 - 2.6 çok az etkili, 2.7 - 3.4 orta düzeyde etkili, 3.5 - 4.2 oldukça etkili, 4.3 - 5.0 tamamen etkili olarak yorumlanmıştır.) Veriler, alt problemlere göre, her alt problem de kendi içerisinde sorulara ve rubriklere göre gruplandırılarak sunulmuştur. Bu verileri desteklemek amacıyla ders kitaplarından örnek metinlere yer verilmiş ve birlikte yorumlanmıştır. Araştırma raporu içerisinde ders kitaplarını hazırlayan yayınevlerinin adları, sürekli tekrar etmek için alfabetik sıraya göre A, B, C, D biçiminde kodlanarak atıf yapılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Araştırmanın bulguları metin örgütleyicileri, metindeki üst düzey yapılar, metin içerisinde sorular, görsel öğeler ve sayfa tasarımı açısından analiz edilerek yorumlanmıştır.

Metin Örgütleyicilerinin Etkili Kullanımına İlişkin Bulgular

Metin örgütleyicileri kapsamında; başlıklar, dikkat çekme araçları, öğretim hedefleri, kavram haritaları, özetler ve bağlaç görevi yapan sözcükler ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Metin Başlıklarının Düzenlenmesi

Ders kitaplarında başlık adlarının tasarımı **orta** düzeyde etkili, başlıkların içerikle tutarlılığı **oldukça** düzeyinde etkili, başlıkların hiyerarşik bir şekilde analiz edilmesi ise **hiç** düzeyinde etkili kullanılmıştır. Ana ve alt başlıklarla ilgili örnekler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. *Başlık Adlarının Düzenlenmesi*

Ders Kitap	Ana Başlık	Alt Başlık
A	ÇÖLE İNEN NUR DESTAN YAZANLAR	OĞUZ KAĞAN DESTANI Kavimler Göçü Mesir Macununun Özellikleri Şemsisiz Mesir Şenliği
B	İPEK YOLU ORDU MİLLET EL ELE	Hz. Muhammed Döneminde Üç savaş Dört Halife Dönemi ABBASİLER VE TÜRKLER
C	İŞİK DOĞUYOR KUTSAL OCAK	Oğuz Kağan Destanı BİLGE KAĞAN YAZITI’NIN DOĞU YÜZÜ Kök Türkler
D	DOĞU İLE BATI ARASINDAKİ KÖPRÜ GELENEKLERİMİZ GÖRENEKLERİMİZ	İslamiyet Yayılıyor Emeviler

Tablo 1’de ders kitaplarındaki ana başlıkların tamamı kısa ve öz olarak büyük harfle renkli yazıldığı, kısmen ilgi ve dikkat çekici olduğu, kitap içerisinde tutarlı kullanıldığı, alt başlıkların ise tutarlı kullanılmadığı görülmektedir. Ayrıca, ders kitaplarındaki ana başlıkların adları birbirinden farklı olmasına rağmen sayısının birbiriyle tutarlı olduğu anlaşılmaktadır. Başlıkların yeterli bir şekilde alt başlıklara bölünmediği, alt başlıkların düzenli ve sistematik olarak kullanılmadığı, başlıkların sayı ya da harflerle kodlanmadığı için metni örgütlemeye etkili olmadığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra, ders kitabındaki başlıkların içerikle çoğunlukla tutarlı olduğu ve içeriği özetlediği ortaya çıkmıştır.

Dikkat Çekme Araçlarının Kullanılması

Dikkat çekme araçları; büyük harf kullanma, renkli yazma, metni koyulaştırma, italik yazma, altını çizme, tırnak içine alma ve tablo/çizgi/kutu içine alma yönünden değerlendirilmiştir. Dikkat çekme araçları konu başlıklarında, metin içerisinde geçen kavram, tanım ve tarihlerde, sorularda, alıntı ve kaynak göstermelerde kullanılmıştır. Ders kitaplarında dikkat çekme araçları **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. Genellikle metin içerisinde tutarsız kullanıldığı için önemli bilgileri vurgulamada yetersiz kalmıştır. Dikkat çekme araçları kullanım sıklığının ders kitaplarına göre dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. *Dikkat Çekme Araçlarının Kullanılması*

Dikkat Çekme Araçları	Kullanım sıklığı (f)			
	A	B	C	D
Büyük harfle yazı	20	43	19	11
Renkli yazı	22	30	44	19
Koyu yazı	25	39	18	35
İtalik yazma	6	-	-	1
Altı çizili yazı	-	9	-	-
Tırnak içine alma	21	39	40	44
Tablo/çizgi içine alma	6	51	15	4

Tablo 2’ye göre, ders kitaplarında dikkat çekme araçlarının kullanım sıklığı değişmektedir. İtalik yazı A, büyük harf, koyu yazı, altı çizili ve tablo içine alma B, renkli yazı C, tırnak içine alma D ders kitabında en sık biçimde kullanılmıştır. Dikkat çekme araçları hem ders kitapları arasında hem de kitap içerisinde çoğunlukla yetersiz ve tutarsız bir biçimde kullanılmıştır.

Öğretim Hedeflerin Kullanılması

Ders kitaplarında öğretim hedeflerine yer verilmesi **hiç** düzeyinde etkili bulunmuştur. Ders kitaplarında ünite, konu ya da alt konu başlarında öğrenci kazanımlarına yer verilmediği görülmektedir. Bazı ders kitaplarında birkaç konu başında öğrencinin ne öğreneceğine işaret edecek sınırlı açıklamalara yer verilmiş, ancak bunlar öğrenci kazanımlarından haberdar edilmesinde etkili olmamıştır.

Kavram Haritalarının Kullanılması

Ders kitaplarında kavram haritalarının kullanılması **hiç** düzeyinde etkili bulunmuştur. Ders kitaplarında ünite ya da bölüm başlarında kavram haritalarına yer verilmemiştir. Bazı ders kitaplarında ünite ya da konu başlarında kavramlar listesi verilmiştir. Bu kavramların hangi konu ya da alt konu içerisinde yer aldığı belirtilmemiş, tanımlanmamış ve dikkat çekecek biçimde yazılmamıştır. Bu kavramların, kavram haritası yerine kullanılamayacağı gibi aynı işlevi yerine getirmesi de mümkün değildir.

Özet Bilgilerin Kullanılması

Metin içerisinde özet bilgilere yer verilmesi **hiç** düzeyde etkili bulunmuştur. Ders kitaplarında, ünite, konu ya da alt konu başlarında ve sonlarında işlevine uygun bir şekilde özet bilgilere yer verilmemiştir. Özet bilgilere yer verilmemesi metin içerisindeki dağınıklığı artırdığı gibi öğrencilerin konunun içeriğine yoğunlaşmasını, öğrenmenin kolaylaşmasını ve bilgilerin kalıcılığının sağlanmasını da önemli ölçüde zorlaştırmıştır.

Metinde Bağlaç Sözcüklerin Kullanılması

Metnin örgütlenmesine katkı sağlayacak bağlaç sözcükleri metin içerisinde **orta** düzeyde etkili kullanılmıştır. Ders kitaplarında, bağlaç sözcükleri farklı sıklıkta kullanıldığı görülmektedir. Bunların bazıları doğru yerde kullanıldığı için metnin yapılandırılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Doğru yerde kullanılan bağlaç sözcükleri metindeki bilgiler arasında anlamlı bağlantılar sağlayarak cümle ya da paragraflar arasında ilişki kurmayı kolaylaştırmıştır. Ancak, metin içerisinde bazen tutarsız ve gereksiz yerde kullanılmış, bazen de gereken yerlerde kullanılmamıştır. Bağlaç sözcüklerinin kullanımıyla ilgili örnek aşağıda sunulmuştur.

Örnek: 1

“Devletin bağımsızlığını, millet ve memleket hayatının tek koruyucusu olan kahraman ordumuz korur. **Bundan dolayı**, askeri teşkilatımızın özel bir itina ile düzenlenmesi en önemli hususlardandır.”

“627 yılında Kök Türk ülkesine çok kar yağmıştır. **Bu yüzden** koyun ve atların büyük kısmı kırılmıştır.”

“Bu devirde derinleşen ayrılıklar çeşitli taraflar oluşturdu. **Bu nedenle** müslümanlar arasında çeşitli savaşlar yapıldı.”

Metindeki Üst Düzey Yapıların Etkili Kullanımına İlişkin Bulgular

Metindeki üst düzey yapılar kapsamında; metnin ana fikrinin açık ve anlaşılır olması, olay ve olguların sıralanması, neden sonuç ilişkisi kurulması, kavram ya da olaylarla ilgili karşılaştırmalar yapılması, sorun ve çözümün birlikte ele alınması ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Metnin Ana Fikrinin Açık ve Anlaşılır Nitelikte Olması

Ders kitaplarındaki metnin ana fikrinin açık ve anlaşılır olması, öğrenci kazanımlarına uygunluğu ve metni özetlemesi açısından değerlendirilmiştir. Metnin ana fikrinin açık ve anlaşılır olması **orta** düzeyde etkili kullanılmıştır. Bazı konularda metnin ana fikrinin öğrenci kazanımlarıyla tutarlı olduğu ve metni özetlediği, bazı konularda ise metnin ana fikrinin öğrenci kazanımlarıyla tutarlı olmadığı, metni açık ve anlaşılır biçimde özetlemediği görülmüştür. Bu durum ders kitaplarının okuyuculara mesaj verme konusunda tam olarak yeterli olmadığını göstermektedir. Ana fikir bir metnin özüdür ve verilmek istenen mesajın özetidir. Ders kitaplarının öğrencilere mesajı etkili bir şekilde verecek nitelikte olmaması öğrenmeyi zorlaştıracığı ve öğrenci kazanımlarının gerçekleşmesine önemli bir katkı sağlamayacağı söylenebilir.

Olay ve Olgularla İlgili Sıralama Yapılması

Ders kitaplarında olay ve olgularla ilgili sıralama yapılması **orta** düzeyde etkili kullanılmıştır. Ders kitaplarında metin içerisinde geçen bazı olay ve olgularla ilgili sıralamalara yer verilmiş, ancak bazı olay ve olgularla ilgili sıralamalara yer verilmemiştir. Yapılan sıralamalar, konuya dikkat çekilmesinde, anlaşılır hale getirilmesinde, metnin özetlenmesinde ve diğer konularla kıyaslanması açısından etkili olmuştur. Özellikler kronolojik sıralamalarda olaylarla birlikte bunların öncelik, sonralık sırası da etkili bir şekilde vurgulanmıştır. Bazı olay ve olguların neden ve sonuçları, kişi nesne ya da durumların özellikleri açık biçimde sıralanmış ve kısmen mantıksal bir yapı oluşturmuştur. Bu bilgiler öğrencinin merakını artırabileceği gibi öğrenciyi düşünmeye ve araştırmaya yönlendirebilir. Ancak, metin içerisindeki olay ve olgularla ilgili yapılan sıralamalar da hem nitelik hem de nicelik yönünden yeterli olmamıştır. Metin içerisinde yapılan sıralama ve karşılaştırma Örnek: 2’de sunulmuştur.

Örnek: 2

İLK TÜRKLERDE KUTLAMA VE TÖRENLER	GÜNÜMÜZDE KUTLAMA VE TÖRENLER
<i>Toy</i>	<i>Hıdırellez</i>
<i>Nevruz</i>	<i>Şenlik</i>
<i>Yuğ</i>	<i>Dini bayramlar</i>
<i>Şölen</i>	<i>Sünnet töreni</i>

İlk Türklerdeki kutlama ve törenler ile günümüzdeki kutlama ve törenlerle ilgili yapılan sıralamalar öğrenmeyi kolaylaştırma ve bilgileri karşılaştırma açısından etkili olmuştur. Ancak aynı etki, aşağıdaki metinde görülmemiştir. “Tarihimizden Kesitler” konusu içerisinde Alparslan yaklaşık bir sayfa uzunluğunda olan aşağıdaki metinde kendisini tanıtmıştır.

Örnek: 3

“... Beni Anadolu'nun kapılarını açan komutan olarak tanıyacaksınız. Hükümdarlığım döneminde büyük devlet adamı olan Nizamülmülk'ü vezirliğe getirdim. Ülkeyi bir bayrak altında topladım. 26 Ağustos 1071 tarihinde elli bin kişilik orduyla ikiyüzbin kişilik Bizans ordusunu bozguna uğrattım. Anadolu'da iskân faaliyetlerimiz başladı. Gazalarımız devam etti. .... Sadece savaşlarla yetinmedim. Bilim adamlarına ve öğrencilere maaş verdim. Destek oldum. Bayındırlığa önem verdim ve sulama tesisleri yapturdum...”

Olay ve Olgularla İlgili Neden - Sonuç İlişkisi Kurulması

Ders kitaplarında olay ve olgularla ilgili neden- sonuç ilişkisi kurulması **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. Metinlerdeki olay ve olguların neden ve sonuç arasında bazı yerde yanlış, bazı yerde de yetersiz ilişki kurulmuştur. Ayrıca birçok metin içerisinde de neden-sonuç ilişkisi kurulmamıştır. Neden - sonuç ilişkisi, öğrencilerin eleştirel, analitik ve yaratıcı düşünmesine problem çözme

becerisi kazanmasına ve sorgulayıcı bakış açısı geliştirmesine önemli katkı sağlar. Ancak, ders kitaplarında neden, sonuç ilişkisinin öğrencilere üst düzey becerileri kazandıracak biçimde etkili olarak kullanılmadığı söylenebilir. Neden-sonuç bağlantısı Örnek:4’te sunulmuştur.

Örnek: 4

“...Mekkeli müşriklerin baskılarını artırması **üzerine** Hz. Muhammed ve yanındaki sahabiler 622 yılında Mekke’den Medine’ye göç etmişlerdir. Türkler islamiyeti kılıç zoruyla değil, kendi rızasıyla kabul etmişlerdir. Bu dini seçmelerinin en önemli **sebebi** eski Türk inancı ve anlayışı ile İslamiyet arasında birçok benzerlik bulunmasıdır.”

Bu metinde baskının artması neden, göçün ortaya çıkarmış sonuçtur. Aynı şekilde Türk inancı ve islamiyetin benzerliği neden, Türklerin müslüman olması sonuçtur. Birinci cümlede önce neden, sonra sonuç, sonraki cümlede önce sonuç, sonra neden belirtilmiştir. Aynı metin ya da paragraf içerisinde bir cümlede önce nedene, başka bir cümlede önce sonuca yer verilmesi mesajın açık ve anlaşılır bir biçimde verilmesini engellebilir.

Örnek: 5

“Eski Türk devlet geleneğinde olduğu gibi, Büyük Selçuklu Devleti’nde ülke toprakları hanedanın ortak malı sayılıyordu. **Bundan dolayı** Büyük Selçuklu devleti eyaletlere bölünmüştür.”

Bu örnekte neden ve sonuç ilişkisi tutarsız bir şekilde kurulmuştur. Ülke toprakları hanedanın ortak malı sayılması neden, devletin eyaletlere bölünmesi sonuçtur. Bu nedenin böyle bir sonuç doğurması için gerekçelerinin vurgulanması gerekir. Metin içerisinde bu gerekçelere yer verilmemiştir. İlköğretim düzeyindeki öğrenciler bu örnekte verilen neden ve sonuç arasında etkili bir ilişki kurmada zorlanabilir.

Kavram veya Olaylarla İlgili Karşılaştırmalar Yapılması

Ders kitaplarında kavram ve olaylarla ilgili karşılaştırmalar yapılması **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. Metin içerisinde az sayıda kavram ya da olaylar arasında karşılaştırmalar yapılarak bunların özellikleri, benzerlik ya da farklılıkları vurgulanmıştır. Bu karşılaştırmalar bilgilerin somutlaşmasına, kalıcı olmasına ve üst düzey yapıların kurulmasına önemli katkı sağlamıştır. Ancak ders kitaplarında bu karşılaştırmalara çok az yer verildiği için yeterli derecede etkili olmamıştır. Konuyla ilgili yapılan karşılaştırma Örnek: 6’da sunulmuştur.

Örnek: 6

“**Büyük Selçuklu Devleti** döneminde minyatürlü yazmaların hazırlanışının hız kazanması klasik bir minyatür sanatının ortaya çıkmasını sağlamıştır. **Anadolu Selçuklularının** egemen olduğu yerlerde de minyatürlü el yazmaları hazırlandı.”

... Anadolu Selçukluları zamanında ortaya konan eserler günümüze kadar gelememiştir. **Osmanlı İmparatorluğu** döneminde minyatür Fatih ile kendini göstermeye başladı. ... Osmanlı Dönemi Türk minyatüründe **Fatih** döneminde başlayan gelişme **Kanuni** döneminde tam bir olgunluğa ulaştı. **Sultan II. Beyazıt** zamanında etkisi daha da kuvvetlenmiş olan Türkmen Üslubu, Türk zevkine uygun olarak devam etmiştir.”

Bu örnekte karşılaştırmalar, hem devletlere, hem de yöneticilere göre iç içe yapılmış ve içeriğin hangi boyutunun karşılaştırıldığı da açık ve net olarak belirtilmemiştir. Karşılaştırmaların önce devletlere, sonra yöneticilere göre yapılması olumlu katkıyı artırabilir. Bunun yanı sıra bazı karşılaştırmaların etkili olduğu söylenebilir. Olumlu katkı sağlayan bir karşılaştırma Örnek: 7’de sunulmuştur.

Örnek: 7

50 YIL ÖNCEKİ DÜĞÜN	GÜNÜMÜZDEKİ DÜĞÜN
<i>Düğünler “okuyucu” tarafından şeker, börek veya çeşitli kumaşlarla okunurdu</i>	<i>Düğüne çağrı için davetiyeler kullanılmaktadır.</i>
<i>Gelin alma töreni atla yapılırdı.</i>	<i>Gelin alma töreninde güzel ve süslü arabalar kullanılmaktadır.</i>
<i>Düğünler evlerde ya da mahallede yapılırdı.</i>	<i>Düğünler genellikle düğün salonlarında yapılmaktadır.</i>

Yukarıdaki örnekte “Geçmişten Günümüze” konusu içerisinde önceki düğünlerle günümüzdeki düğünlerde yapılan etkinlikler karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma üst düzey beceriler açısından olumlu katkılar sağlamıştır.

Sorun ve Çözüme Birlikte Yer Verilmesi

Ders kitaplarında sorun ve çözüme birlikte yer verilmesi **hiç** düzeyde etkili bulunmuştur. Metin içerisinde genellikle sorunlar açık biçimde tanımlanmadığı ve çözüm seçenekleri verilmediği için öğrencilerde problem çözme becerisi geliştirmeye katkı sağlamadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle üst düzey becerileri geliştirmeyi amaçlayan, düşünme süreçlerine önem veren ve problem çözme becerisini derslerin ortak becerisi olarak düzenleyen öğretim programları dikkate alındığında, ders kitaplarında sorun ve çözüme birlikte yer verilmemesi önemli bir sorun olarak görülebilir.

Metin İçerisindeki Soruların Etkili Kullanımına İlişkin Bulgular

Metin içerisindeki sorular kapsamında; soruların dağılımı, soruların öğrenciyi düşündürmesi, dikkatini çekmesi, öğrencinin bilgisini ölçmesi ve teknik yönden düzenlenmesi ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Soruların Metin İçerisindeki Dağılımı

Ders kitaplarında soruların metin içerisindeki dağılımı **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. Sorular, ünite başı, ünite içi, ünite sonunda ve metin başı, metin

içerisinde, metin sonunda tutarsız dağıtılmıştır. Soruların metin içindeki kullanım sıklığı Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. *Soruların Metin İçindeki Dağılımı*

	Soruların Kullanım Sıklığı (f)			
	A	B	C	D
Soruların Kullanım Yeri				
Ünitenin Başı	4	8	10	10
Ünite İçi	69	80	68	100
Ünite Sonu	28	27	35	17
Toplam	101	115	113	127
Soruların Kullanım Yeri				
Metin Başı	12	19	7	9
Metin İçi	24	46	52	85
Metin Sonu	33	15	9	6
Toplam	69	80	68	100

Tablo 3’de de görüldüğü gibi sorular konu ve alt konulara göre hem kitaplar arasında hem de aynı kitap içerisinde dengesiz kullanılmıştır. A ders kitabında en çok soruya metin sonlarında, B, C ve D ders kitaplarında ise metin içerisinde yer verilmiştir. A ve C ders kitaplarında en az soru metin başlarında, B ve D ders kitaplarında ise en az soru metin sonlarında yer almıştır. Metnin başında, içerisinde ve sonunda sorulara yer verilmesi ders kitabının etkililiğini artırabilir. Ancak, bu bulgu, ders kitaplarındaki soruların dağılımına gerekli önemin verilmediğini göstermektedir.

Soruların Öğrenciyi Düşündürmesi

Ders kitaplarındaki sorular öğrenciyi düşündürmede **orta** düzeyde etkili kullanılmıştır. Ders kitaplarındaki bazı sorular bilgi düzeyindeki davranışları, bazı sorular ise üst düzeydeki davranışları ölçmeye yönelik hazırlanmıştır.

Soruların Öğrencinin Dikkatini Çekmesi

Ders kitaplarındaki sorular öğrencinin dikkatini çekmede **orta** düzeyde etkili kullanılmıştır. Bazı soruların ilgi çekici, güncel, öğrenci düzeyine uygun ve içerikle tutarlı düzenlenmiştir. Öğrenciyi öğrenmeye hazırlamak ve onları düşündürerek içeriğe dikkatini çekmek amacıyla ünite başında ve metin içerisinde değişik sorulara yer verilmiştir. Bu sorulardan bazıları öğrencinin dikkatini çekerek içeriğe yönlendirici olduğu, ancak bazılarının öğrencinin dikkatini çekmede yeterli olmadığı görülmüştür.

Soruların Öğrencilerin Bilgisini Ölçmesi

Ders kitaplarındaki soruların öğrencilerin bilgisini ölçmede **orta** düzeyde etkili kullanılmıştır. Bazı soruların öğrenci kazanımlarına ve içeriğe uygun olarak öğrencinin bilgisini ölçebilecek nitelikte olduğu, bazı sorular ise genel kültüre

yönelik olduğu için öğrenci kazanımları ve içerikle ilgili bilgileri ölçebilecek nitelikte olmadığı görülmüştür.

Soruların Teknik Yönden Düzenlenmesi

Ders kitaplarındaki soruların teknik yönden etkili düzenlenmesi; soruların biçim yönünden düzenlenmesi ve değişik soru türlerinin kullanılması ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Soruların teknik yönden düzenlenmesi **hiç** düzeyinde olduğu için etkili kullanılmamıştır. Değişik soru türlerine yer verilmesi ise **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. A ve B kitaplarındaki sorularda dikkat çekilen, vurgulanan ve olumsuzluk bildiren sözcüklerde çok az yazı değişikliği yapılmış, C ve D kitaplarındaki sorularda dikkat çekilen, vurgulanan ve olumsuzluk bildiren sözcüklerde yazı değişikliği yapılmamıştır. Ders kitaplarında yer alan sorularla ilgili örnekler aşağıda sunulmuştur.

Üst düzey beceri gerektiren sorular

İpek Yolu toplumların gelişmesine nasıl bir katkı sağlamıştır?(A)

Sizce ülkemizde askerlik neden vatan borcu olarak düşünülmektedir?(B)

Türk silahlı kuvvetleri ülkemizi iç ve dış tehditlerden nasıl korumaktadır?(C)

Türklerin İslamiyeti kabulü yaşamlarını nasıl etkilemiştir?(D)

Alt düzey beceri gerektiren sorular

Uygurların komşuları hangi devletlerdir? (A)

Hayatınızda hiç çadıra girdiniz mi?(B)

Nizamül-mülkün asıl adı nedir? Nerede doğmuştur?(C)

Bugün hangi şehrimiz çini ve seramikleriyle ünlüdür?(D)

Ders kitaplarındaki sorularda dikkat çekilmek istenen ilk, son, önce, sonra vb. sözcüklerde yazı değişikliği yapılmamıştır. Bazı sorularda olumsuzluk bildiren sözcükler koyulaştırılmış ya da altı çizilmiştir. Ünite hazırlık ve metin içerisinde açık uçlu sorulara yer verilmiş, ancak bu sorularda anlatım bozuklukları ve gereksiz sözcük tekrarları yapılmış, sıkça evet ya da hayır cevabı gerektirecek nitelikte sorular kullanılmıştır. Ünite sonundaki değerlendirme sorularında farklı soru türleri kullanılmış ancak bu sorulardan bazıları üst düzey becerilerini ölçebilecek nitelikte hazırlanmıştır. Ayrıca, ders kitaplarında soruların cevaplarına ve kavram bulmacası, akış şeması, dallanmış ağaç, kavramsal karikatür gibi ölçme araçlarına yer verilmemiştir. Ders kitaplarındaki soruların düzenlenmesinde yapılandırmacı öğretim yaklaşımında öngörülen alternatif ölçme ve değerlendirme tekniklerinden yararlanmak için gerekli özen gösterilmemiştir.

Görsel Öğelerin Etkili Kullanımına İlişkin Bulgular

Görsel öğelerle ilgili olarak, metnin içeriğini destekleyen görsel öğelerin kullanılması, metnin içeriği ile görsel öğelerin tutarlılığı, görsel öğelerin sayfa içerisinde yerleştirilmesi, görsel öğelerin teknik özellikler yönünden etkili kullanılması ve görsel öğelerin öğrenciyi düşündürmesi ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Metnin İçeriğini Destekleyen Görsel Öğelerin Kullanılması

Ders kitaplarında metnin içeriğini destekleyen görsel öğeler **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. Ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin kullanım sıklığı Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. *Görsel Öğelerin Dağılımı*

Görsel Öğe Türü	Görsel Öğelerin Kullanım Sıklığı (f)			
	A	B	C	D
Resim	46	45	56	84
Harita	15	10	17	8
Tablo	1	8	1	-
Kronolojik Sıra	-	1	-	3
TOPLAM	62	64	74	95

Tablo 4 incelendiğinde görsel öğe olarak en çok resim ve daha sonra harita kullanıldığı görülmektedir. Görsel öğe sayıca en az A, en çok D ders kitabında yer almıştır. D ders kitabında tablo, A ve C ders kitaplarında kronolojik sıralama kullanılmamıştır. Ders kitaplarında şema, grafik, bulmaca, kavram haritası, kavramsal karikatür, kavram ağı vb. görsel öğeye yer verilmemiştir. Ayrıca bazı alt konularda görsel öğeye çok sayıda, bazı alt konularda hiç yer verilmemiş ya da yetersiz sayıda yer verilmiştir.

Görsel Öğeler İle Metnin İçeriğinin Tutarlılığı

Ders kitaplarında görsel öğelerle metnin içeriğinin tutarlılığı **orta** düzeyde etkili kullanılmıştır. Bazı görsel öğeler içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirici nitelikte içerikle tutarlı olarak, bazı görsel öğeler ise içerikle tutarsız olarak kullanılmıştır. Metnin içeriği ile tutarlı olan görseller, metnin açıklanmasına ve bilgiye dikkat çekilmesine önemli katkı sağlamıştır. Ders kitaplarında içeriği desteklemek amacıyla ağırlıklı olarak resim ve fotoğraflara yer verilmiş, kısmen haritalardan yararlanılmış, çok az sayıda da tablo ve kronolojik sıraya yer verilmiştir.

Görsel Öğelerin Sayfa İçerisine Yerleştirilmesi

Ders kitaplarındaki görsel öğelerin sayfa içerisine yerleştirilmesi **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. Ders kitaplarının tümünde görsel öğeler; birbirinin içine girecek biçimde karışık, bazı konularda monoton bir biçimde aynı büyüklükte, bazen başlıklar ya da alt başlıklardan hemen sonra, bazen de dengesiz bir şekilde kullanılmıştır. Görsel öğelerin yerleştirilmesinde konu ya da sayfa başı, ortası, sonu dikkate alınmamış, sayısı ve büyüklüğü yönünden sayfalar arası denge gözetilmemiş ve bazı görseller bölünmüştür. Genellikle metin içerisinde görsel öğelere göndermeler yapılarak ilişki kurulmamıştır. Bazen aynı amaca hizmet edecek olan ve birbirine çok yakın görseller yan yana veya alt alta kullanılmış, sayfanın tamamı görsel öğelerle doldurulmuş, bazı sayfalarda ise görsel öğe kullanılmamıştır.

Görsel Öğelerin Teknik Özellikleri

Ders kitaplarındaki görsel öğelerin teknik özellikler yönünden etkili kullanılması; görsel öğelerin rengi ve boyutlarına göre değerlendirilmiş ve **çok az** düzeyde etkili kullanıldığı saptanmıştır. Görsel öğelerin renkli olmasına kısmen özen gösterilmiş, ancak renkler çoğunlukla amacına uygun kullanılmamış ve önemli ayrıntılar renklerle vurgulanmamıştır. Öğeler ile zemin rengi arasında çok az uyum sağlanmıştır. Bazı haritalarda tek renk kullanıldığı için dikkat çekilmek istenen ülke, bölge, yerleşim yerleri ya da sınırlara yeterince vurgu yapılmamıştır. Resim ya da fotoğrafların bazıları siyah beyaz kullanılmış, bazı görsellerde de renkler öğelerin ayrıntılarını vurgulayıcı nitelikte olmamıştır. Görsel öğelerin boyutları çoğunlukla gerçeğine uygun olarak kullanılmadığı, benzerlikler ve farklılıkları vurgulayacak özelliklere dikkat edilmediği, mesajları etkili kılabilecek ve ön plana çıkaracak detaylara özen gösterilmediği görülmüştür. Ders kitaplarında renk kullanımı, görsel öğelerin boyutu, görsellerin içerisindeki öğelerin konumu, görsellerin seçiciliğini etkileyen kalite ile ilgili sorunlar benzerlik göstermektedir.

Görsel Öğelerin Öğrenciyi Düşündürmesi

Görsel öğeler, öğrenciyi düşündürmede **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. Görsel öğelerin genellikle ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici nitelikte olmadığı ortaya çıkmıştır. Öğrenciyi düşündürmede etkili olmayan görseller çoğunlukla metinle tutarlı olmadığı gibi renk, boyut, kalite ve içerik yönünden de iyi düzenlenmemiştir.

Sayfa Tasarımının Etkili Kullanımına İlişkin Bulgular

Sayfa tasarımı olarak, sayfa içerisinde metin bütünlüğünün sağlanması, sayfa içerisindeki boşlukların etkili kullanılması, metin içerisinde yazı bloklarının etkili kullanılması, karşılıklı sayfaların tutarlı ve bütünlük içerisinde kullanılması ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Sayfa İçerisinde Metin Bütünlüğünün Sağlanması

Ders kitaplarında metin bütünlüğünün sağlanması **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. Görsel ve anlam bütünlüğü açısından paragraftaki ilk satırın sayfa sonuna ve son satırın sayfa başına gelmemesine özen gösterilmiş, sayfa sonunda alt başlık kullanılmamıştır. A ders kitabındaki yer alan birkaç sayfanın son sözcüğünde hece bölmesi yapılmış, diğer ders kitaplarında sayfanın son sözcüklerinde hece bölmesi yapılmamıştır. Ancak, tüm ders kitaplarında sayfa içerisinde sıkça paragraf yapılmış, her paragrafta farklı konular ele alınmış ve sayfa içerisinde farklı içerikli görsel öğelerin kullanılması metin bütünlüğünü olumsuz etkilemiştir. Bazen tek cümleden oluşan ve tutarsız paragraflar ile metin, soru, görsel öğe ve boşluklar ilişkisiz biçimde kullanılmıştır.

Sayfa İçerisinde Boşlukların Düzenlenmesi

Ders kitaplarındaki sayfa boşluklarının düzenlenmesi **hiç** düzeyinde etkili bulunmuştur. Sayfanın başı, sonu, sağ ve solunda, başlıklar ya da alt başlıklardan sonra, paragraflar ve görsel öğeler arasında boşluklar etkili

kullanılmamıştır. Ayrıca bu boşluklar hem kitaplar arasında hem de aynı kitap içerisinde tutarsız kullanılmıştır. Tüm ders kitaplarında sayfalar sıkışık ve kalabalık bir görüntü oluşturmuştur. Yeterli boşlukların olmaması öğrencinin aradığı bilgiye ulaşmasını zorlaştırmış, estetik görüntüden uzaklaştığı için ilgi ve dikkat çekme özelliği kaybolmuştur.

Metin İçerisinde Yazı Bloklarının Düzenlenmesi

Ders kitaplarındaki yazı blokları **çok az** düzeyde etkili kullanılmıştır. Ders kitaplarında geleneksel bloklama olarak bilinen iki tarafa dengeli olarak yaslı bloklama yöntemi kullanılmıştır. İki tarafa yaslı bloklama kullanıldığı için tüm ders kitaplarında hece bölmesi yapılmış ve tutarsız boşluklar oluşmuştur. Öğrencilerin okuma hızını engellediği gerekçesiyle iki tarafa yaslı bloklama şekline eleştirilerin olmasının rağmen tüm sayfalarda bu bloklama kullanılmıştır. Bazı ders kitaplarında metnin sağına veya soluna görsel öge yerleştirildiği için yazı alanı daraltılmıştır. Ayrıca ders kitaplarının bazı sayfalarında hatta aynı sayfa içerisinde yazı metni ve görsel öğeler dikey olarak tek sütun ve iki sütun biçiminde düzenlenmiştir. A ders kitabında dikey olarak tek sütun, B, C ve D ders kitaplarında hem tek, hem de iki sütun kullanılmış, bazen ikisi birlikte kullanılmıştır. Kitap içerisinde sütunlar tutarsız kullanılmıştır.

Karşılıklı Sayfaların Tutarlı ve Bütünlük İçerisinde Düzenlenmesi

Karşılıklı sayfaların tutarlı ve bütünlük içerisinde düzenlenmesi **orta** düzeyde etkili kullanılmıştır. Karşılıklı sayfaların kısmen birbirini tamamlamış, ana fikri vurgulamış ve bütünlüğü sağlamıştır. Bazı ders kitaplarındaki karşılıklı sayfalar arsında konu bölünmesi yapılmamış ve tüm konular soldaki ilk sayfaya başlamıştır. Bu yönüyle karşılıklı sayfalar arasında konu bütünlüğü sağlanmış, ancak bazı karşılıklı sayfalar içerisinde görsel öğeler, paragraflar ve içerik açısından aynı bütünlük sağlanmamıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç

Ders kitaplarında; metin örgütleyicisi olarak ana başlıklar tutarlı ancak alt başlıklar tutarsız olarak düzenlenmiştir. Ayrıca alt başlıklar yeterli biçimde analiz edilmemiştir. Dikkat çekme araçlarının metin içerisinde tutarsız ve yetersiz biçimde kullanılmıştır. Metin içerisinde öğretim hedeflerine, kavram haritalarına ve özet bilgilere yer verilmemiştir. Metnin yapısını kolaylaştırıcı bağlaç sözcükleri farklı sıklıkta kullanıldığı gibi genellikle gereksiz yerlerde kullanılmıştır. Yalın (1996b) ve Keser (2004)'in yaptığı araştırmalarda da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Özellikle ders kitaplarında başlıkların etkili düzenlenmediği, özet bilgilerden yararlanılmadığı ve örgütleyicilerin kullanılmadığı farklı araştırma sonuçlarıyla saptanmıştır. Farklı dönemlerde yapılan araştırma sonuçlarının benzer olması sorunun çözülmeden devam ettiğini göstermektedir. Özellikle öğretim programlarıyla birlikte ders kitaplarının yeniden hazırlanmış olması sorunu çözmemiştir.

Metindeki üst düzey yapı oluşturacak ana fikirler etkili biçimde vurgulanmadığı için metni özetlemede ve ana mesajı vermede yetersiz kalmıştır. Metin içerisindeki olay ve olguların anlaşılmasını kolaylaştıracak yeterli sıralama ve karşılaştırmalar yapılmamıştır. Olay ve olgularla ilgili neden-sonuç ilişkisi yeterli ve etkili biçimde kullanılmamıştır. Kavram ve olaylarla ilgili karşılaştırmalara ve üst düzey beceriler geliştirmek amacıyla sorunla çözümün birlikte kullanımına yer verilmemiştir. Bu sonuçlar; Çalık (2001), Yazıcı ve Yeşilbursa (2007), Demirel (2008), Kılıç ve Seven (2008), Güzel, Oral ve Yıldırım (2009), tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarını doğrulamaktadır. Metindeki üst düzey yapılar öğrencilere üst düzey becerileri kazandırmada oldukça etkilidir. Özellikle 2005'te hazırlanan yeni ilköğretim programlarının yapılandırma öğrenme yaklaşımına dayandığı belirtilmektedir. Ancak söz konusu tarihten sonra yapılan araştırmaların birçoğunda sorunun devam ettiği görülmektedir.

Metin içerisindeki soruların dağılımı, niteliği ve teknik özellikleri etkili olmamıştır. Sorular metin içerisine düzensiz olarak dağıtılmış, sorular öğrencileri düşündürmede, ilgili metne yönlendirmede ve öğrencinin dikkatini çekmede etkili olmamıştır. Sorular teknik yönden hatalı olarak düzenlenmiş ve kitaplar arasında tutarlılık sağlanmamıştır. Bu sonuçlarla; Yalın (1996b), Dane, Doğan ve Balkı (2004), Tekbiyık (2006), Demirci (2007)'nin yaptığı araştırma sonuçları arasında benzerlik bulunmaktadır. Bu araştırmalarda genellikle ders kitaplarındaki soruların etkili ve verimli kullanılmadığı, soruların kullanım işlevlerinin tasarım ilkelerine uygun olmadığı, aynı zamanda nitelik ve nicelik olarak yeterli olmadığı saptanmıştır. Bu konuda da değişik ders kitaplarında sorunların ortak olduğu anlaşılmaktadır.

Görsel öğeler metin içerisinde düzensiz yerleştirilmiş ve teknik özelliklerine gerekli özen gösterilmemiştir. Metin içerisinde resim ve haritanın dışında görsel öğelere genellikle kullanılmamıştır. Görsel öğeler; metin içerisine yerleştirilmesinde, metin içeriği ile tutarlılığın sağlanmasında ve teknik özelliklerinin düzenlenmesinde etkili olmamıştır. İşler (2003), Keser (2004), Karababa (2005), Eşgi (2005), Eşgi ve Dursun (2008) yaptığı araştırmalarda 4. ve 5. sınıf bilgisayar ve sosyal bilgiler ders kitaplarında görsel tasarım açısından önemli sorunların olduğunu saptamıştır. Bu araştırmalarda elde edilen sonuçlara göre, grafik tasarımının karmaşa içinde olduğu, sayfaların çok dolu olduğu, sıkışık yazılara yer verildiği, nitelsiz resimlemelerin yapıldığı, gereksiz renk kullanıldığı, görsel öğelerin kalitesiz ve hatalı olduğu, kullanılan öğelerin birbirleriyle uyumsuz olduğu bulunmuştur. Farklı araştırma sonuçlarının birbirleriyle tutarlı olduğu görülmektedir.

Sayfa tasarımında anlam bütünlüğü sağlanmamış, sayfa içi boşluklar, yazı blokları ve karşılıklı sayfalar etkili düzenlenmemiştir. Özellikle sıkça yapılan ve tek satırlı paragraflar görsel bütünlüğü bozmuştur. Hece bölmeleri ve tutarsız boşluklara yer verilmiştir. Kenar boşlukları, görsel öğelerin yerleştirilmesi ve yazı alanı kullanımında bütünlük sağlanmamıştır. Kaptan ve Kaptan (2004), Keser (2004), Alpan (2008) yaptığı araştırmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu araştırma sonuçlarına göre ders kitaplarında sayfa tasarımının etkili olmadığı ve aynı sorunların varlığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar gösteriyor ki ders kitaplarıyla ilgili mesaj tasarım sorunları zaman içerisinde süre gelmiş, sorunun çözümüne yönelik önemli adımlar atılmamış, aynı sorunlar farklı zamanlarda ve farklı ders kitaplarında devam etmiştir.

Öneriler

Araştırmanın sonuçlarına dayanarak; ders kitaplarının hazırlanması ve bu konuda yapılacak çalışmalara yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Başlıklar kısa ve öz olmalı, ilgi ve dikkat çekmeli ve, kitap içerisinde tutarlı kullanılmalıdır. Başlıklar içerikle tutarlı olmalı ve içeriği özetlemektedir. Başlıklar hiyerarşik biçimde analiz edilmeli ve tutarlı bir şekilde (rakam veya harfle) kodlanmalıdır.
- Dikkat çekme araçları metin içerisinde tutarlı kullanılmalı, önemli bilgileri vurgulamalı ve aşırıya kaçılmamalıdır.
- Bölüm ve alt bölüm başlarında verilen hedefler öğrenci kazanımlarıyla tutarlı, açık ve anlaşılır olmalıdır.
- Bölüm başlarında metnin içeriğini kapsayacak ve organize edecek nitelikte kavram haritalarına yer verilmelidir.
- Metin başında ve sonlarında öğrenciyi metine yönlendirici ve bilgilerin kalıcılığını sağlayıcı özet bilgilere yer verilmelidir.
- Bağlaç sözcükleri metnin her yerinde tutarlı bir şekilde kullanılmalıdır.
- Metnin ana fikri, öğrenci kazanımlarına uygun olarak vurgulanmalı ve öğrencinin anlayacağı biçimde metni özetlemelidir.
- Olay ve olguların neden- sonuçları, açık biçimde sıralanmalı ve mantıksal bir yapı oluşturmalıdır. Öğrenme kolaylaştırmak ve üst düzey beceri kazandırmak amacıyla olay ve olgularla ilgili neden- sonuç ilişkisi kurulmalıdır.
- Kavram ve olaylarla ilgili benzerlikleri ve farklılıkları vurgulayıcı karşılaştırmalar yapılarak öğrencinin dikkati çekilmeli ve bilgilerin kalıcı olmasına katkı sağlanmalıdır.
- Sorular içerikle tutarlı olmalı, metin içinde dengeli olarak dağıtılmalı ve metnin hemen yanında yer almalıdır. Sorular genellikle üst düzey becerilerin kullanılmasını gerektirecek nitelikte hazırlanmalıdır.
- Soru içinde dikkat çekilen, vurgulanan ve olumsuzluk bildiren sözcüklerde yazı değişikliği yapılmalıdır. Ünite başında, içerisinde ve sonunda değişik soru türlerine yer verilmelidir.
- Metnin içeriğini desteklemek için resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğelerden yararlanılmalıdır. Görsel öğeler genellikle metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirici nitelikte olmalıdır.
- Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer alarak görsel öğelere göndermeler yapılmalıdır. Görsel öğeler, sayfa içerisinde bölünmemelidir.

Görsel öğelerin renkli olmasına ve renklerin amacına uygun kullanılmasına özen gösterilmelidir.

- Görsel öğelerdeki önemli ayrıntılar renklerle vurgulanmalı ve öğeler ile zemin rengi arasında uyum sağlamalıdır. Görsel öğelerin boyutları gerçeğine uygun düzenlenmeli ve gerekli mesajı vurgulayıcı detay kullanılmalıdır.
- Sayfa içindeki boşluklar dengeli kullanılmalı ve öğrencinin aradığı bilgiye ulaşmasına fırsat sağlamalıdır. Karşılıklı sayfalar birbirini tamamlayıcı olmalı ve ana fikri vurgulayıcı bütünlük sağlanmalıdır. Sayfa içinde yazı blokları ve sütunlar dengeli kullanılmalı ve öğrencinin okuma akışını kolaylaştırıcı nitelikte düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

- Alpan, G. (2008). Ders Kitaplarındaki Metin Tasarımı. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 6 (1), 107-134
- Çalık, T. (2001). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuz Türkçe 1-8*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Çiftçi, Ö., Çeçen, M.A. ve Melanlıoğlu D. (2007). Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Okunabilirlik Açısından Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (2).
- Dane A. Doğan, Ç. ve Balkı, N. (2004). İlköğretim 7. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Değerlendirmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*: 6 (2). 1-18
- Demirci, C. (2007). Fen Bilgisi 6, 7 ve 8. Sınıf Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 33: 108-119
- Demirel, Ö. ve Kiroğlu, K. (2008). Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi. *Pegem A Yayınları*, Ankara.
- Duman, T., Karakaya, N., Çakmak, M., Eray, M. ve Özkan, M. (2001). Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu. *Nobel Yayınları*, Ankara.
- Gökçere, M. ve Keleş E. (2004) Öğretmen ve Öğrencilerin Fen Bilgisi Ders Kitaplarını Kullanma Düzeyleri Üzerinde Müfredat Değişikliğinin Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 161.
- Güçlü, N. ve Topses, G. (2001) *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. Hayat Bilgisi 1-3. Nobel Yayınları, Ankara.
- Güneş, F. (2003). Okuma-Yazma Öğretiminde Cümlenin Önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı:13.
- Güzel, H., Oral, İ. ve Yıldırım A. (2009). Lise II Fizik Ders Kitabının Fizik Öğretmenleri Tarafından Değerlendirilmesi. *S.Ü. Ahmet. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:27. 133 -142.
- Eşgi, N. (2005). İlköğretim 5. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 165.
- Eşgi, N. ve Dursun F. (2008). 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretimi Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *G.Ü. Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22
- Güzel, H., Oral, İ. ve Yıldırım A. (2009). Lise II Fizik Ders Kitabının Fizik Öğretmenleri Tarafından Değerlendirilmesi. *S.Ü. Ahmet. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:27. 133 -142.
- Hartley, J. (1996). Text design. In D. H. Jonassen (Ed.) *Handbook of research for educational communications and technology*. Prentice Hall. 795-817.
- İşler, A.Ş. (2003) Yazılı Ders Materyallerinde İllüstrasyon Kullanımının Dayandığı Temel İlkeler ve Sağladığı Katkılar. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı:157
- Kaptan, S. G. ve Kaptan, A.Y. (6-9 Temmuz 2004). Ders Kitaplarındaki Tasarım Sorunları ve Öğrencilerin Öğrenme Düzeyine Etkisi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, Malatya.
- Karababa, Z.C. (2005). Avrupa'da Anadili Öğretimi Türkçe ve İngilizce Anadili Ders Kitaplarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi* Sayı: 167.
- Keser, H. (2004). İlköğretim 4. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2 (3)
- Kılıç, A. ve Seven S. (2008) *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Pegem Yayınları, Ankara.
- Kuzu, A. ve Yıldırım Y. (2008). *Bilişim Teknolojileri Öğretim Programına Yönelik Hazırlanmış Öğretmen Kılavuz ve Öğrenci Çalışma Kitaplarının Uygunluğuna*

- İlişkin Bilgisayar Öğretmenlerinin Görüşlerinin Belirlenmesi*. VIII. Uluslar Arası Eğitim Teknolojileri Konferansı, Eskişehir.
- Küçükahmet, L. (2002). *Öğretimde Plânlama ve Değerlendirme*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Mayer, R.E. (1993) Instructional Message Desing. Fleming, M. ve Levie W. H. (Ed.) Educational Technology Publications Englewood Cliffs. 2.Baskı. New Jersey 07632.
- MEB. (2007) Tebliğler Dergisi. Sayı: 2007/2597 *Milli Eğitim Basımevi*, Ankara.
- MEB. (2009) Tebliğler Dergisi. Sayı: 2009/2616 Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Ocak, G. ve Beydoğan, H.Ö. (2005). İlköğretim Okulları 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders İçeriğinin Amaçlarla Tutarlılık ve Öğrenci Seviyesine Uygunluk Açısından Yeterlilik Düzeyi. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6 (1) 109- 132
- Resmi Gazete. (1995) Tarih:29.5.1995, Sayı: 22297 Başbakanlık Basımevi.
- Taşdemir, M. (2005). Eğitsel Bir Materyal Olarak Çocuk Hikâye ve Romanlarının Nitelik Düzeyi. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 168.
- Taşdemir, M. (2010). Ders Kitaplarının Kullanımında Anlama Stratejilerinin Kullanımı İle Başarı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Durum Çalışması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(4), 913-947
- Tekbıyık, A. (2006). Lise Fizik I Ders Kitabının Okunabilirliği ve Hedef Yaş Düzeyine Uygunluğu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2) 441- 446
- Temur, T. (2002). *İlköğretim 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Bulunan Metinler İle Öğrenci Kompozisyonlarının Okunabilirlik Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Tosun, C., Doğan, R. ve Korkmaz, A. (2001). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Ünsal, Y. ve Güneş B. (2002). Bir Kitap İnceleme Çalışması Örneği Olarak M.E.B İlköğretim 4. Sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabına Fizik Konuları Yönünden Eleştirel Bir Bakış. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 107-120
- Wright, P. (1980). The Comprehension Of Tabulated Information: Some Similarities Between Reading Prose And Reading Tables. *N.S. P. I. Journul*. XIX(X), 25-2.
- Yalın, H.İ. (1996a). Ders Kitapları Tasarımı. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:132. 61-66
- Yalın, H.İ. (4-5 Ekim 1996b) Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi. 6. *Milli Eğitim Sempozyumu*, Kütahya.
- Yazıcı, K. ve Yeşilbursa C. (2007) Sosyal Bilgiler Derslerinde Yazılı Materyallerin Öğrencilerin Okuma Seviyelerine Uygunluğunun Belirlenmesinde Kullanılan Ölçme Araçları. TSA. Sayı:1.
- Yıldız, R. ve ark. (2004). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Pegem Yayınları, Ankara.

SUMMARY

Textbooks are learning and teaching materials prepared according to the principles of teaching programmes and developmental characteristic of students. It is the basic source of information that directs the students in accordance with the objectives of the course and describes the information in a planned and orderly manner. As an object of education a book is a learning and teaching environment which is written and printed. Books are the work channels which are the source of learning experience. A well-organized content in a text from beginning to end can be compelling in terms of readers. Educational researches show that topics, list of contents, chapter headings summary, glossary, bibliography and such as the organisers were met with appreciation by the students.

An effective textbook should convey the message desired to be given to the students in a clear and understandable manner. A textbook prepared in accordance with the message design principles becomes more functional in the process of learning and teaching. In a textbook it should be considered that there are many message design principles. In this article message design principles are limited with the materials of drawing attention. The materials of drawing attention are used to emphasize some important and different information such as the title, the question, the concept, the definition, the time, event, phenomenon, formula etc. for the students. If drawing attention materials are used effectively and consistently it underlines the information and provides students' thinking. But when it isn't used for the same purpose in a consistent manner, beside leading loss of the importance it may confuse students.

In many studies related to the nature of the textbook which are the students enjoyed most as a main source there have been some problems. Also looking at related researches it is obviously seen that textbooks aren't evaluated enough in terms of message design principles. So there is a significant need to the assessment of the textbooks in terms of message design principles.

The purpose of this study is to evaluate the 6th Grade Social Studies books in terms of message design principles. To achieve this goal in textbooks it is found that how effective, the text organisers, high-level structures in text, the questions in text, visual elements and page designing in the text are in facilitating learning.

The research of the model is a qualitative study based on the text analysis. The study phase of the research is composed of the 6th Grade Social Studies textbooks approved by the head of Ministry of Education Board of Education. In 7 units in the 6th Grade Social Studies curriculum the unit called 'İpek Yolunda Türkler' was evaluated. Text analysis method was used for data collection. To collect data a list of questions in accordance with sub-goals and rubrics in accordance with these questions have been developed.

In order to collect data for the study, a question set and a rubric scale were developed by the researcher. In the scope of the study, four textbooks were rated using the developed rubric scale. Data were analyzed in accordance with the rubrics and selected perceptible text-examples were used to demonstrate the inferred results. The results data were presented in groups by text organizers, meta structures, in-text questions, visuals and page setup.

In the light of the results, it is deduced that text organizers, meta structures, in-text questions, visuals and page setup were not effectively used in the textbooks examined. Although, no significant difference was found among the examined textbooks in terms of message design principles, it was observed that these principles took little or no effect at all in the book designs.

In this research writing in capital letters, colored writing, darker texting, writing in italics, underlining, quoting, getting into table/line/box is discussed as drawing attention materials. Drawing attention points were used in the titles of the topics, concept, definition and date, in questiones, in adoption and in giving chapter and verse in the text. According to the symptom of the research, it has come out that drawing attention materials are used consistently in few places and are incapable of addressing important information.

In order that the textbooks should be prepared and evaluated in accordance with the message design principles, recommendations were offered for the relevant institutions such as textbook publishers and Ministry of National Education, or organizations and for the researches about this subject.

In the provision of the textbooks, it should comply with the message design principles and errors and deficiencies related to message design principle should be corrected. In the process of the preparation and evaluation of textbooks message design principles should be under debated in totalty. The degree of effectiveness in practice in textbooks prepared in accordance with the message design principles should be expolred.